

การจัดการภัยพิบัติและผลกระทบต่อชุมชนปลายน้ำ: กรณีศึกษาตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในสถานการณ์มหาอุทกภัย พ.ศ. 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสำรวจภาคสนามในพื้นที่ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่รับน้ำขั้นสุดท้าย (ปลายน้ำ) ก่อนระบายลงสู่ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง ภายหลังจากเหตุการณ์มหาอุทกภัยเมื่อปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2568 การศึกษาพบว่าสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นจุดรวมมวลน้ำจากคลองระบายน้ำสายหลักและทุ่งรับน้ำ ส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์น้ำท่วมที่มีความรุนแรงสูงสุดในรอบกว่าเก้าทศวรรษ บทความนี้ยังสะท้อนถึงรูปแบบการปรับตัวและการอพยพของชุมชน ความสูญเสียทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนวิพากษ์นโยบายการจัดการน้ำของรัฐที่เน้นการปกป้องพื้นที่เศรษฐกิจ แต่ขาดการบริหารจัดการระบบระบายน้ำออกสู่ทะเลอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการจัดการน้ำอย่างเป็นระบบและเป็นธรรม

1. บทนำ

ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2568 ภาคใต้ของประเทศไทยต้องเผชิญกับมหาภัยพิบัติทางธรรมชาติครั้งสำคัญ โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เหตุการณ์ดังกล่าวนับเป็นวาระเร่งด่วนระดับประเทศที่ระดมความช่วยเหลือจากทุกภาคส่วน แม้ว่าการถอดบทเรียนของภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนมักมุ่งเน้นที่พื้นที่เศรษฐกิจใจกลางเมือง แต่พื้นที่ "ปลายน้ำ" ซึ่งทำหน้าที่เป็นพื้นที่รับน้ำก่อนระบายออกสู่ทะเลสาบสงขลา กลับเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงและยาวนาน

บทความนี้จึงมุ่งเน้นการนำเสนอข้อมูลจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน ถึงกลางเดือนมกราคม พ.ศ. 2569 ณ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เพื่อสะท้อนข้อเท็จจริงและเสียงจากประชาชนในพื้นที่ปลายน้ำที่ถูกมองข้ามในกระบวนการวางแผนระดับชาติ

2. บริบทพื้นที่ศึกษา: ตำบลคูเต่าในฐานะจุดยุทธศาสตร์ปลายน้ำ

ตำบลคูเต่าตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอหาดใหญ่ ประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านบางโหนด บ้านบางลึก บ้านแหลมโพธิ์ บ้านเกาะนก บ้านควน บ้านเหนือ บ้านดอน บ้านหัวควาย และบ้านบางโทอง มีประชากรอาศัยอยู่กว่าหมื่นคน โดยมีลักษณะทางสังคมพหุวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีน ในเชิงอุทกวิทยา ตำบลคูเต่า

ตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาตอนล่างอยู่ปลายน้ำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนล่าง สภาพภูมิศาสตร์ทำให้ตำบลคูเต่าต้องรองรับมวลน้ำมหาศาลจาก 3 ทางหลัก

1. น้ำจากต้นน้ำและกลางน้ำ มวลน้ำจากพื้นที่อำเภอหาดใหญ่ไหลผ่านคลองอู่ตะเภา
2. น้ำจากทุ่งน้ำน้อย พื้นที่รับน้ำแก้มลิงธรรมชาติซึ่งพื้นที่เกินกว่าครึ่งอยู่ในตำบลคูเต่า ที่น้ำระบายผ่าน
3. ระบบคลองระบายน้ำชุดใหม่ คลองระบายน้ำที่ 3 (รับน้ำจากทิศตะวันออกของหาดใหญ่ผ่านคลองระบายน้ำที่ 4, 5 และคลองระบายน้ำที่ 1 (คลอง ร.1) หรือคลองภูมินาดำริ ซึ่งปลายคลองอยู่ห่างจากบ้านควนเพียง 4 กิโลเมตร

ดังนั้น ตำบลคูเต่าจึงเป็นที่รองรับน้ำเกือบทั้งหมดจากเมืองหาดใหญ่ก่อนที่จะไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาตอนล่างและไหลออกทะเลสาบสงขลาตอนล่างได้ทางเดียวที่บริเวณปากทะเลสาบสงขลา

3. สถานการณ์อุทกภัยและการจัดการภัยพิบัติภาคประชาชน

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์ชาวบ้านและผู้สูงอายุ (อายุ 92 ปี) ในพื้นที่บ้านหัวทุ่งและบ้านเกาะนก พบว่าสถานการณ์น้ำท่วมในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2568 มีความรุนแรงสูงสุดเป็นประวัติการณ์ เกินกว่าสถิติภัยพิบัติที่เคยบันทึกไว้ในช่วงชีวิตของคนในพื้นที่

3.1 รูปแบบการอพยพและการเอาตัวรอด

เนื่องจากลักษณะของอุทกภัยมาเร็วและมีปริมาณมาก ประกอบกับขาดแคลนเชื้อเพลิงสำหรับเรือในฤดูมรสุม รูปแบบการอพยพจึงเป็นไปอย่างฉุกเฉิน โดยจำแนกได้ 4 ลักษณะ

- 1) การใช้อาคารสาธารณะ อพยพเข้าพักพิงในอาคารเรียนของโรงเรียนประถมศึกษาและโรงเรียนสอนศาสนา (อาคารโรงเรียนแบก)
- 2) การใช้ศาสนสถาน โดยเฉพาะมัสยิด (เช่น มัสยิดบ้านเหนือ) ซึ่งเป็นศูนย์กลางชุมชน
- 3) การพึ่งพาเครือข่ายเครือญาติ การอพยพไปรวมตัวกันที่บ้านเรือนสองชั้นของญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านที่โครงสร้างแข็งแรงแต่มีอย่างจำกัดเพราะบ้านสวนใหญ่สร้างขึ้นเดี่ยว
- 4) การปรับตัวในที่พักอาศัย การจอดเรือไว้ใต้ชายคาหรือภายในตัวบ้านเพื่อใช้เป็นที่พักพิง

4. ผลกระทบหลังน้ำลดและการฟื้นฟู

ภายหลังระดับน้ำลดลง พื้นที่ตำบลคูเต่าเผชิญกับวิกฤตการณ์ซ้อนหลายด้าน ประกอบด้วย

- 1) ด้านสุขอนามัยและสิ่งแวดล้อม ปัญหายยะตกค้างปริมาณมหาศาลจากการที่บ้านเรือนจมน้ำทิ้งหลัง ทางเทศบาลตำบลคูเต่าเป็นผู้ดำเนินการจัดเก็บโดยการนำไปฝังกลบ

2) **ด้านเศรษฐกิจ** พื้นที่เกษตรกรรมเสียหายโดยสิ้นเชิง สัตว์เศรษฐกิจ (วัว แพะ ควาย) จมน้ำตายจำนวนมาก รวมถึงบ่อเลี้ยงปลาและกุ้งที่ได้รับความเสียหาย นำไปสู่ภาวะหนี้สินครัวเรือน บ้านเรือนสิ่งของภายในบ้านจมน้ำ

3) **ด้านสังคมและวัฒนธรรม** คัมภีร์และตำราทางศาสนาจมน้ำเสียหายสูญหาย เครื่องมือประกอบอาชีพประมงสูญหายไปกับกระแสน้ำ

แม้จะมีการระดมความช่วยเหลือจากภาคประชาสังคมและคนไทยทั่วประเทศ แต่นั่นเป็นเพียงการบรรเทาทุกข์ระยะสั้น ปัญหาเชิงโครงสร้างยังคงดำรงอยู่

5. บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การบริหารจัดการน้ำท่วมขนาดใหญ่ที่ผ่านมา ดำเนินการภายใต้กระบวนการทัศน์ "ปกป้องพื้นที่เศรษฐกิจ" โดยเน้นการเร่งระบายน้ำออกจากตัวเมืองผ่านการขุดลอกและสร้างระบบคลองระบายน้ำ (ร.1 ร.3 ร.4 ร.5 ร.6) เพื่อส่งน้ำลงสู่ทะเลสาบสงขลาตอนล่างเพียงอย่างเดียว ไม่มีระบบระบายน้ำจากทะเลสาบสงขลาตอนล่างออกทะเลอ่าวไทยส่งผลให้น้ำท่วมปลายน้ำและรอบทะเลสาบสงขลา ยาวนานขึ้น

อย่างไรก็ตาม ปัญหาหลักที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขคือ "สมรรถนะการระบายน้ำออกจากทะเลสาบสงขลาสู่ทะเลอ่าวไทย" ปัจจุบันช่องทางระบายน้ำบริเวณปากทะเลสาบสงขลา มีสภาพตื้นเขินและแคบลง เนื่องจากการก่อสร้างโครงการของรัฐทั้งท่าเรือน้ำลำ ท่าเรือ ปตท.สงขลา และเขื่อนกันคลื่นของท่าเรือน้ำลึกและเขื่อนกันคลื่นของท่าเรือปตท. ทำให้เกิดสถานะน้ำอั้นในทะเลสาบ ส่งผลกระทบบย้อนกลับมาถึงพื้นที่ปลายน้ำอย่างต่าบลคูเต่ารวมถึงพื้นที่ของหาดใหญ่เช่นเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์จากการแก้ปัญหาเฉพาะจุดไปสู่ "การบริหารจัดการน้ำแบบองค์รวมทั้งระบบลุ่มน้ำ" ดังนี้

1. **ยุติการผลิการสู่พื้นที่รอบนอก** ต้องตระหนักว่าการระบายน้ำออกจากเมืองหาดใหญ่ โดยไม่คำนึงถึงขีดความสามารถในการรับน้ำของพื้นที่ปลายน้ำและทะเลสาบ เป็นการสร้างความไม่เป็นธรรมในการจัดการภัยพิบัติ

2. **การจัดการทางออกสู่ทะเล** จำเป็นต้องมีการศึกษาและแก้ไขปัญหาการระบายน้ำจากทะเลสาบสงขลาออกสู่ทะเลอ่าวไทยอย่างเร่งด่วน เพื่อให้สมดุลกับปริมาณน้ำที่ถูกเร่งระบายมาจากตอนบน

3. **การมีส่วนร่วมของชุมชน** กระบวนการวางแผนและถอดบทเรียนต้องให้ความสำคัญกับข้อมูลท้องถิ่น และเสียงของประชาชนในพื้นที่ปลายน้ำและทุกพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลา ไม่ใช่เพียงข้อมูลจากนักวิชาการ คนในเมือง หรือหน่วยงานส่วนกลางเท่านั้น

บทสรุป

มหาอุทกภัยปี 2568 ณ ตำบลคูเต่า สะท้อนให้เห็นว่าความสำเร็จในการป้องกันเมือง
หาดใหญ่ที่รอดจากน้ำท่วมหลังจากยุคคลองระบายน้ำต่าง ๆ แลกมาด้วยความสูญเสียของชุมชน
ปลายน้ำและรอบทะเลสาบสงขลาแต่เหตุการณ์น้ำท่วมที่ผ่านมาก็ได้พิสูจน์แล้วว่า การแก้ปัญหา
เฉพาะจุดสุดท้ายก็ท่วมเหมือนกันทั้งหมด ถึงเวลาแล้วที่ผู้มีอำนาจต้องทบทวนนโยบาย เพื่อไม่ให้
การแก้ปัญหาวิกฤตหนึ่ง นำไปสู่การสร้างวิกฤตใหม่อีกพื้นที่หนึ่งอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ถึงเวลาแล้วที่
พวกเราประชาชนทุกคนต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และคนรอบทะเลสาบสงขลา ต้องร่วมแรงร่วมใจ
กันส่งเสียงให้มีการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมหาดใหญ่ อย่างเป็นระบบแก้ไขทั้งลุ่มน้ำ

ผู้เขียน

สามารถ สาเริ่ม

โครงการส่งเสริมศักยภาพผู้นำทักษะวัฒนธรรม รุ่น 3